Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Дудорову Олександру Олексійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО Зої Аполлінаріївни
на дисертацію **ЛИСАК Ангеліни Андріївни на тему:**
«Принцип верховенства права в кримінальному праві», поданої на захист
до разової спеціалізованої ради
у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка
на здобуття ступеня вищої освіти
«доктор філософії» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Ангеліною ЛИСАК дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями здобувача, в яких висвітлено основні результати дисертаційної роботи, з апробаційними матеріалами дисертації дає підстави стверджувати, що дисертанткою проведено ґрунтовний науковий аналіз проблеми принципу верховенства права в кримінальному праві. Виявлено, що положення, які виносяться на захист, містять наукову новизну, у них сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що запропоновані авторкою вперше, які вдосконалено та які надали подальший розвиток тим положенням, що вже пропонувалися у теорії кримінального права. Попередньо констатую, що дисертантка досягнула мети дисертаційної роботи, виконала поставлені перед нею завдання, виконала дисертаційну роботу на високому науковому та методологічному рівнях, оволодівши при цьому методологією наукової діяльності. Такий загальний попередній висновок підтверджується з урахуванням основних параметрів, які висуваються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми дослідження є беззаперечною та зумовлена необхідністю комплексного наукового осмислення принципу верховенства права у кримінальному праві України. В сучасних умовах розвитку правової системи України під час воєнного стану особливого значення набуває утвердження та практична реалізація принципів права загалом, серед яких центральне місце, безсумнівно, посідає принцип верховенства права.

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 2228 «Ц»
«11» 05 2026 р.

Зазначений принцип відіграє особливо важливу роль у забезпеченні ефективної кримінально-правової охорони порядку суспільних відносин від кримінальних правопорушень. Показовою у цьому контексті є практика Конституційного Суду України, який доволі часто апелює до принципу верховенства права або його складових з метою обґрунтування своїх правових позицій з того чи іншого питання. Крім того, впродовж останніх років простежується стійка тенденція щодо активного звернення національних судів до принципу верховенства права як до окремого аргументу при обґрунтуванні судових рішень та вирішенні складних правозастосовних ситуацій у кримінальних провадженнях.

Попри наявність значної кількості наукових напрацювань, присвячених принципам кримінального права, принцип верховенства права залишається недостатньо системно розробленим та значною мірою дослідженим фрагментарно. Наведене зумовлює існування низки концептуальних і прикладних проблем, пов'язаних із вдосконаленням змісту кримінально-правових норм та підвищенням ефективності їх застосування. У цьому аспекті принцип верховенства права відіграє ключову роль, оскільки саме він здатен виступити інструментом забезпечення якісного оновлення кримінального законодавства України, узгодженості його положень і їх орієнтацію на захист прав і свобод людини.

Додаткового змістового навантаження темі надає євроінтеграційний контекст, оскільки набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі та відкриття відповідних переговорів об'єктивно актуалізують необхідність подальшого зближення національного законодавства з правовим простором ЄС, в межах якого принцип верховенства права є однією з базових засад функціонування правової системи, що визначає стандарти правотворчості, правозастосування та судового захисту прав людини.

За цих умов комплексне дослідження принципу верховенства права у кримінальному праві має не лише теоретичне, але й виразне практичне значення, оскільки здатне сприяти підвищенню якості правового регулювання та правозастосування у кримінальному праві.

Отже, дисертаційна робота Ангеліни ЛИСАК є своєчасною та науково обґрунтованою, а її тематика відповідає потребам розвитку сучасної кримінально-правової науки.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Аналіз представленої для відгуку дисертаційної роботи дає змогу стверджувати, що одержані здобувачкою результати дослідження характеризуються науковою новизною, є обґрунтованими та відповідають визначеній меті і завданням дисертації.

Наукова новизна дисертаційної роботи вбачається передусім у розвитку вчення про принцип верховенства права у кримінальному праві та розробленні його комплексної кримінально-правової характеристики. Серед

тверджень, які характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, варто особливо відзначити наступні.

Так, дисертанткою було констатовано наявність множинних підходів до тлумачення принципу верховенства права, що свідчить про багатовимірність змісту останнього та складність його однозначного доктринального визначення у кримінально-правовій науці. Здійснений аналіз цих підходів дозволив систематизувати існуючі наукові позиції, виокремити їх ключові характеристики, а також встановити спільні й відмінні риси у підходах до розуміння принципу верховенства права. Це, у свою чергу, створило підґрунтя для більш глибокого осмислення його змісту в кримінально-правовій площині та, як наслідок, формування висновку про те, що для кримінального права прийнятним є загальнотеоретичне тлумачення принципу верховенства права з точки зору поелементного підходу як системоутворюючого принципу, до складу якого входять принципи нижчого рангу (дотримання природних прав людини, справедливість, рівність перед законом, законність, правова визначеність, належне врядування, поділ влади на три гілки, незалежність суду і суддів).

Заслуговує позитивної оцінки й сформульоване в роботі кримінально-правове значення принципу верховенства права, яке виявляється в таких положеннях: узгодження та відповідність положень КК України нормам Конституції України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також загальновизнаним міжнародним принципам; відповідність норм КК України рішенням Конституційного Суду України та практиці ЄСПЛ; визначеність кримінальних правопорушень, а також відповідальності за їх скоєння лише нормами КК України; системне узгодження положень Загальної та Особливої частини КК України; визначення змісту окремих інститутів та субінститутів кримінального права, коли відсутні відповідні нормативні орієнтири.

Науково вагомим є також запропоноване дисертанткою співвідношення між принципом верховенства права та іншими принципами кримінального права. Дисертанткою обґрунтовано тезу про те, що принцип верховенства права має інтегративний характер, оскільки поєднує та забезпечує внутрішню узгодженість інших засад кримінального права. У зв'язку з цим, його зміст виступає своєрідною основою для системного тлумачення всіх принципів кримінального права, а розкриття змісту верховенства права одночасно сприяє уточненню та конкретизації змісту інших принципів.

Втім, наведені положення не вичерпують наукову новизну одержаних результатів дисертаційного дослідження. Окрім них, у роботі сформульовано й інші самостійні висновки та пропозиції, які вирізняються оригінальністю, розвивають і вдосконалюють наявні підходи у кримінально-правовій науці.

Зокрема, особливої уваги заслуговують результати дисертаційної роботи, присвячені історико-правовому становленню принципу верховенства права у кримінальному праві, що охоплюють як національний, так і зарубіжний досвід. У роботі встановлено, що в англосаксонській правовій

системі принцип верховенства права сформувався та закріпився через механізм судового прецеденту, що зумовило більш гнучкий розвиток кримінального права та підвищену роль судової практики. У країнах романо-германської правової сім'ї його розвиток відбувався здебільшого шляхом нормативного закріплення у кодифікованих актах.

Позитивними є пропозиції авторки щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Зокрема, йдеться про закріплення принципу верховенства права у КК України.

Одержані результати дисертаційного дослідження характеризуються достовірністю та обґрунтованістю.

Позитивно характеризує представлену дисертацію широка дослідницька база, в якій, зокрема, використані авторитетні теоретичні надбання у галузі кримінального права. Здобувачкою проведено глибокий аналіз значної кількості джерел спеціальної літератури, присвячених проблематиці дисертаційної роботи, що сприяло формуванню її власної точки зору відносно кола досліджуваних питань.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження склали законодавство України та окремих зарубіжних держав, а також національна судова практика, рішення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини. Зазначене становить належне підґрунтя для формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правового регулювання та застосування принципу верховенства права.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Зміст дисертаційної роботи свідчить про те, що її авторка ґрунтовно опрацювала значний обсяг наукових джерел, нормативного матеріалу та судової практики у кримінальних провадженнях.

Логічність і послідовність виконаного дослідження забезпечуються чітко сформульованими метою і завданнями дисертації, визначенням її об'єкта та предмета, а також належним використанням загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Назва дисертаційного дослідження повною мірою відповідає обраній спеціальності та суті вирішуваної наукової проблеми.

Наукова полеміка, що ведеться авторкою на сторінках дисертації, здійснюється коректно, з дотриманням принципів академічної доброчесності та етики наукової дискусії. Робота викладена літературною науковою мовою, характеризується належним рівнем термінологічної точності та аргументованості. Сформульовані у дисертації наукові підходи, висновки й рекомендації мають самостійний творчий характер і відзначаються практичною спрямованістю. Оформлення дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Методологічну основу представленого дослідження складає сукупність методів, які застосовуються в сучасній правовій науці. Використаний у роботі

методологічний інструментарій повністю відповідає меті, об'єкту та предмету дослідження, дозволяє вирішити поставлені наукові завдання, здійснити об'єктивний глибокий науковий аналіз та сформулювати коректні судження та якісні висновки.

Тобто, ***засвідчую достатній рівень оволодіння здобувачкою методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.***

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків до кожного розділу роботи й загальних висновків до дисертації та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 211 сторінок. Список використаних джерел містить 286 позицій.

Всі розділи та підрозділи за своїм змістом є взаємопов'язаними, взаємоузгодженими, а також засвідчують, що авторці вдалося виконати поставлені завдання та досягти мети дослідження.

Практичне значення дослідження. Наукові результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – під час подальших досліджень принципів права в цілому, принципів кримінального права та принципу верховенства права; правотворчості – під час внесення до КК України відповідних змін, спрямованих на його вдосконалення; правозастосовній діяльності – під час вирішення кримінально-правових ситуацій; навчальному процесі – під час укладання навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Кримінальне право України» та відповідних спецкурсів.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 191 сторінку, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Ангеліни ЛИСАК висвітлено у 4 (чотирьох) статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та у 3 (трьох) працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають

основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Ангеліни ЛИСАК не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Поряд із позитивними моментами у дисертаційній роботі Ангеліни ЛИСАК є й ряд положень, висновків та пропозицій, які мають дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачкою у процесі публічного захисту, а саме:

1. Дисертантка обґрунтовано акцентує увагу на проблемі використання оцінних понять у тексті КК України (с. 15, 134, 135, 155-157). Разом із тим у дослідженні ця проблема переважно розглядається на рівні констатації наявності таких понять та підкресленні їх потенційно негативного впливу. Водночас поза належною науковою увагою авторки залишилося питання онтологічної доцільності та функціональної неминучості існування оцінних понять у кримінальному праві. У зв'язку з цим доцільно зауважити наступне:

– повна елімінація (відмова) від оцінних понять є не лише малореалістичною з погляду законодавчої техніки, а й методологічно необґрунтованою. Оцінні поняття виступають необхідним «запобіжником» проти зайвої казуїстичності норм, забезпечуючи гнучкість та адаптивність кримінально-правового регулювання до динамічного різноманіття життєвих обставин, які неможливо вичерпно передбачити у статичній диспозиції статті;

– у контексті зауважень авторки щодо ризиків суб'єктивізму, варто було б глибше розглянути діалектичний зв'язок між оцінними поняттями та принципом *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Зокрема, потребує дискусії питання: чи завжди оцінне поняття порушує вимогу «якості закону» (передбачуваності), чи, навпаки, воно є інструментом реалізації індивідуалізації відповідальності та справедливості як елементів верховенства права;

– видається, що науковий пошук мав би бути спрямований не лише на критику «невизначеності», а й на розробку критеріїв їхньої належної інтерпретації, що дозволило б розкрити роль таких понять у забезпеченні ефективності правозастосування.

Вважаємо, що висвітлення зазначених питань (зокрема, щодо встановлення балансу між правовою визначеністю та судовою дискрецією) суттєво посилило б теоретичну базу дослідження та є бажаним для подальшої наукової апробації результатів роботи.

2. У роботі дисертантка неодноразово оперує поняттям «очевидна помилка законодавця», яке має суттєве значення для обґрунтування окремих висновків, однак її зміст не отримав належної конкретизації (с. 4, 62, 117, 144, 145, 147, 165, 171). Попри те, що це поняття має концептуальне значення для обґрунтування низки авторських висновків, воно не отримало у роботі належної теоретичної конкретизації.

У зв'язку з цим виникають наступні зауваження (міркування):

– авторкою не запропоновано чітких параметрів (об'єктивних ознак), за якими таку помилку можна ідентифікувати та, що не менш важливо, відмежувати від інших недоліків нормотворчої техніки або свідомих, хоча й непопулярних, політико-правових рішень законодавця. Без таких критеріїв поняття «очевидності» набуває суб'єктивного характеру;

– за умови відсутності змістовної визначеності терміна, дискусійним залишається механізм його реалізації у практичній діяльності. Існує небезпека, що запропонована конструкція може перетворитися на надмірно оцінну категорію, яка стимулюватиме необґрунтовану судову дискрецію та створюватиме простір для різнотлумачень;

– використання судом аргументу про «очевидну помилку законодавця» без належних методологічних меж може входити у суперечність із принципом правової визначеності як складової верховенства права. Адже правозастосувач, фактично підміняючи волю законодавця власною оцінкою «помилковості» норми, ризикує вийти за межі своїх повноважень.

З огляду на викладене, теоретична база дослідження суттєво виграла б від поглибленого аналізу параметрів установлення такої очевидної помилки законодавця та окреслення меж її допустимого використання у кримінально-правовій сфері.

3. Позитивно оцінюючи те, що дисертантка у низці положень послідовно віддає пріоритет інтересам особи, яка притягується до кримінальної відповідальності (с. 21, 144, 154), що цілком корелюється із сучасними тенденціями гуманізації та принципом людиноцентризму, вважаємо за необхідне зауважити наступне. У роботі недостатньо повно висвітлено межі такого пріоритету, що породжує низку дискусійних аспектів:

– кримінальне право за своєю природою є інструментом захисту не лише прав підозрюваного/обвинуваченого, а й прав потерпілого, суспільства та держави загалом. Надмірна акцентуація на інтересах особи, яка вчинила правопорушення, без належного врахування публічного інтересу, може призвести до порушення концепції справедливого балансу. Це, у свою чергу,

здатне нівелювати право кожного на безпечне середовище та ефективний захист від злочинних посягань.

– авторкою не запропоновано чітких критеріїв, за якими у складних правових ситуаціях пріоритет має віддаватися саме приватному інтересу. Зокрема, поза увагою залишилися випадки, коли захист публічного порядку або національної безпеки вимагає певного обмеження прав індивіда (що допускається ст. 3 та ст. 8 Конвенції про захист прав людини у чітко визначених межах).

– у контексті запропонованих авторкою підходів виникає питання щодо збереження превентивного потенціалу кримінально-правових норм. Видається, що пріоритет інтересів особи не має бути абсолютним і повинен закінчуватися там, де починається загроза фундаментальним правам інших членів суспільства.

З огляду на це, робота суттєво б виграла від ґрунтовного аналізу критеріїв пропорційності, які дозволили б визначити межі допустимого пріоритету приватного інтересу над публічним у світлі завдань, визначених ст. 1 КК України.

4. Аналізуючи підрозділ 2.3 дисертаційної роботи Ангеліни ЛИСАК «Принцип верховенства права та окремі джерела кримінального права: основні історико-правові та порівняльно-правові аспекти», звернемо увагу на певну диспропорцію між заявленою назвою та фактичним змістом викладеного матеріалу. На нашу думку, в цьому підрозділі:

– замість цілеспрямованого розкриття генези та еволюції безпосередньо принципу верховенства права, авторка значною мірою зосереджується на відтворенні загальних тенденцій становлення кримінального права як такого. Опис історичного розвитку джерел та інститутів кримінального права подекуди витісняє аналіз того, як саме крізь ці джерела з'являлися ідеї правової визначеності, обмеження свавілля державної влади та захисту прав особи;

– залишається складною для відстеження динаміка змістовних трансформацій принципу верховенства права. Зокрема, у роботі не виокремлено чітких історичних етапів, на яких відбувався перехід від формального розуміння законності до змістовного (матеріального) розуміння верховенства права у кримінально-правовій площині;

– більш науково виправданим виглядав би підхід, спрямований на з'ясування того, як змінювалося функціональне призначення цього принципу в різні епохи. Недостатня орієнтація структури підрозділу на еволюцію конкретного принципу кримінального права дещо знижує його теоретичну цінність для загальної концепції дисертації.

Таким чином, підрозділ 2.3 виглядає радше як змістовний огляд історії кримінального права, аніж як спеціальне дослідження генези принципу верховенства права, що потребує додаткового обґрунтування або уточнення під час наукової дискусії.

5. Оцінюючи теоретичне наповнення роботи, слід звернути увагу на певну незавершеність у представленні авторських дефініцій. Зокрема, у підрозділі 2.1 дисертантка ґрунтовно аналізує дискусію щодо визначення поняття принципів кримінального права, узагальнює підходи провідних учених та формулює власне авторське бачення цієї категорії (с. 69). Водночас зауважимо, що це визначення не знайшло свого відображення у загальних висновках до дисертації. У зв'язку з цим доцільно навести такі контраргументи: 1) загальні висновки дисертаційного дослідження мають функцію синтезу всього викладеного матеріалу. Відсутність у них базового поняття, на якому будується подальша аргументація (поняття принципів), створює враження певної фрагментарності дослідження. Висновки мають відображати не лише «пікові» досягнення (новизну), а й фундаментальні позиції, які є основою дисертаційної роботи; 2) включення авторського визначення до висновків є доцільним незалежно від того, чи претендує воно на статус наукової новизни. Це дозволяє читачеві та правозастосувачу чітко ідентифікувати термінологічний базис, у межах якого дисертантка розробляла подальші пропозиції щодо вдосконалення КК України; 3) оскільки робота присвячена саме верховенству права як принципу, авторське розуміння «принципу» як родової категорії є ключовим для розуміння видової специфіки об'єкта дослідження. Відсутність цього положення у фінальній частині роботи дещо послаблює акцент на авторській позиції. Вважаємо, що фіксація базових дефініцій у загальних висновках суттєво сприяла б більшій концептуальній єдності роботи та чіткішому відображенню результатів проведеного наукового аналізу

Разом з тим характер наведених міркувань щодо окремих питань в роботі в цілому не знижує наукової цінності представленого на захист дослідження.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Ангеліни ЛИСАК на тему: «***Принцип верховенства права в кримінальному праві***» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертанткою у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують поставлене наукове завдання.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення

поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40 (зі змінами від 12.07.2019), а її авторка, Ангеліна ЛИСАК, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінальної юстиції та
кримінології Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України Зоя ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО

Підпис Зої ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО засвідчую

Вчений секретар Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України Анжеліка КРУСЯН

11.05.2026

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 228 нд/24
«11» 05 2026 р.